

МИРКО ДРМАНАЦ
Градска библиотека
„Владислав Петковић Дис“, Чачак

УДК 070(091)

ОТКРИЋЕ „НОВОГ ЉУБИЋА“

Сажетак: У фонду Народне библиотеке Србије пронађен је примерак листа „Нови Љубић“, штампан у Чачку 1900. године. У раду је представљен овај часопис, уз покушај да се реконструише његова судбина у контексту зачетака чачанског штампарства, а поменуте су и личности које су преко страница овог листа оставиле траг о себи у прошлости и култури града Чачка.

Кључне речи: „Нови Љубић“, „Љубић“, Стеван Матић, Игњат Радуловић, Иван Стојшић, чачанско штампарство, завичајни фондови, Чачак

У прошлости се често дешавало да су неке серијске публикације које су се појавиле у мањим срединама нетрагом нестале услед рата, пожара или немара, да су сачуване у малом броју примерака или у врло лошем стању. У том случају, комплетирање збирки је веома отежано, а често и немогуће. Међубиблиотечка сарадња је у оваквим изузетним случајевима једини могући начин да се заокруже одређене издавачке целине, ако не у оригиналу, онда бар са квалитетним копијама у електронском или штампаном облику. Напредак информатичке технологије олакшао је истраживачима тражење података. Преко online библиографских система и каталога данас је могуће прегледати шта се налази у фондовима многих библиотека, али је и даље дужност сваке општинске библиотеке да набавља и комплетира грађу везану за своју средину и тиме олакша коришћење ових информација.

Прича нас враћа у време појаве штампе у Чачку крајем XIX века. Мада је у чачанској вароши још 1848. године основано „Друштво читања Србско-словенски новина“ (где су се, као што и сам назив Удружења каже, чи-

тале новине и листови на српском језику који су излазили у Београду и Хабзбуршкој монархији), протекло је доста времена до покретања првог листа. У ствари, занимљива је чињеница коју запажа и истиче Дојчило Митровић у предговору књизи „Гласоноше времена“ да „[...] *први листи у чачанском крају није шћамѿан у Чачку, већ у – Горњем Милановцу*“.¹ Реч је о „Такову“, које је од 1890. године штампано у штампарији коју је основао Максим Ј. Сретеновић. Власник и први уредник листа био је Стеван Матић. Овај типограф-пионир, „бистри Шумадинац“, само са завршеном основном школом и занатом који је изучио у Крагујевцу, „[...] имао је знања и политичке зрелости да уређује први лист у нашем крају“.² У Горњем Милановцу „Таково“ је излазило до 1898. године када се Матић, као већ познати типограф, преселио у Чачак да би школовао децу. Том приликом је преселио и своју штампарију, сместивши је у једној згради до старе Гимназије, по свој прилици на месту где је данашња зграда Скупштине општине.

У доба Матићевог доласка, Чачак је био мала варош, али је улазио у период брзог и динамичног напретка. Поред развијеног занатства и трговине, основу индустрије представљали су Кренова пивара (основана 1854, а проширена и модернизована 1884) и парни млин (1889). У периоду од 1885. године до Првог светског рата развој градске привреде је пратило отварање више банака – *Чачанске шћедонице*, *Чачанског кредитног завода* и *Чачанске акционарске задруге*. Чачак је од 1890. био и седиште два округа – чачанског и рудничког, а од 1898. године и седиште жичког епископа. Урбанизација града се огледала у изградњи градских тротоара, насипању и нивелацији улица од 1894. године, као и регулацији водотока и проширењу градског бедема 1886–1900, чиме је варош добила не само лепо шеталиште, већ и сигурну заштиту од, до тада увек претећих, поплава Западне Мораве. Мада није спроведена у дело одлука донета 1892. године да се, уместо постојеће четворогодишње, отвори пуна Гимназија, већ је остала са шест разреда, постојање такве школе је позитивно утицало на ширење просвете. Професор Драгомир С. Поповић у својој књизи, посвећеној прошлости чачанске Гимназије поводом сто година њеног постојања, каже: „Долазак већег броја професора морао се осетити одмах у животу једне мале паланке као што је био Чачак. Уз то, један добар део од њих били су и по спреми и по способности људи који су зрачили својом културом и својим радом“.³ Од 1885. године је радила и књижара Војислава Андрића, што значи да је број ђака и других корисника књиге и писаћег прибора довољно нарастао да је тај посао био исплатив. Сви ови чињеници су позитивно утицали на развој штампарства у Чачку.

1 Радован М. Маринковић, Милан П. Ђоковић, *Гласоноше времена*, Чачак, 1992, стр. 6.

2 Исто, стр. 8.

3 Драгомир С. Поповић, *Чачанска гимназија 1837–1937*, Чачак, 1939, стр. 51.

Конкуренцију Стевану Матићу је у почетку рада у Чачку представљала мала књижарска радионица Исаила А. Петровића. Међутим, Матић је успео да испослужује да се Петровићу забрани рад на основу *Правила Штампарско-липографског еснафа*, по коме овај није имао изучену вештину, упркос томе што се већ седам година бавио штампарством. Мада се Петровић жалио на ову одлуку министру народне привреде, одлука је била неопозива, те је био принуђен да се повуче из посла и прода своју штампарију 1900. године. Тако је Матић несметано могао да настави са штампањем књига, образаца, пословних писама, плаката, прогласа, посмртница, а што је најважније, и листова.

Зачешак чачанске периодике

У Матићевој штампарији покренут је 2. фебруара 1899. године први прави грађански лист у Чачку – „Љубић: лист за народну просвету, привреду и књижевност“.⁴ Власник листа био је Игњат Радуловић, контроверзни трговац и истакути присталица Напредњачке странке, а одговорни уредник Благоје Стојадиновић, адвокат. Треба истаћи да је покретање листа било врло инвентиван начин да Матић изрекламира своју штампарију у тренутку када није имао достојног пословног такмаца. Иако је „Љубић“ уредно припреман и штампан два пута седмично (четвртком и недељом), занимљиво је да је први број изашао у уторак. Имао је прилоге на четири стране, распоређене у по три ступца. Садржај је био веома национално обојен, што, у то време борбе за национално окупљање у првој деценији XX века, и није било необичајено. Са друге стране, у текстовима нема „врџих“ политичких тема, за разлику од савремене, „љуте“ радикалске штампе, којој је, треба истаћи, припадало и раније горњомилановачко „Таково“. Лист је добио назив по боју који је вођен 1815. године у Другом српском устанку на брду Љубићу, недалеко од Чачка, што је наговештено у уводнику првог броја. У уводнику је објављена и уређивачка политика. Истакнуто је да ће „Љубић [...] послужити [...] да се просвета и привреда у народу што више и правилније развијају, од чега ћемо сви скупа имати користи – јер само народи просвећени и на-

⁴ Пре „Љубића“ у Чачку су уређивана, али не и штампана, два старија листа – верски лист „Жича : орган удружења свештенства жичке епархије“ који је 1889. штампан у Крушевцу и лист „Рудничанин : службени лист округа рудничког“, штампан 1893. у Горњем Милановцу. Први грађански лист који је и уређиван и штампан у Чачку везује се за чачанску Гимназију, где је од 1893. године постојала Ђачка дружина „Рајић“ која је 1894. године покренула лист „Будућност“. Међутим, овај „лист“ је писан руком и умножаван преко шапирографа (гештетнер), тако да се не може сматрати правим, озбиљним часописом.

предни имају будућност“.⁵ Такође је истакнуто да „личној полемици – нападама личним, као и политици – неће „Љубић“ пажњу поклањати нити ће за то бити места у њему“.⁶ У уводнику првог броја наглашено је и то да ће лист објављивати текстове о биографијама значајних Срба из прошлости као и истакнутих делатника из области просвете и пољопривреде, текстове о народном здрављу и ветерини, преглед књижевних листова, као и актуелне месне вести. Архив Србије у Београду чува првих 19 бројева листа „Љубић“ из 1899. године, а Међуопштински историјски архив и Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ у Чачку њихове фотокопије.

Нема сумње да је лист „Љубић“ излазио током целе 1899. године, међутим, једна белешка у „Просветном прегледу“ из 1900. године недвосмислено указује на постојање још јединог листа – „Нови Љубић“. У тој белешци се наводи да је др Јарослав Кужељ објавио у чачанском листу „Нови Љубић“ чланак „О телесном развијању ђака“, уз цитирање одређених одломака из тог текста.⁷ То је једини сигуран помен листа који је носио такав назив, а сва остала помињања се своде само на сећања. Властимир Матић, син првог чачанског штампара Стевана Матића, саставио је прву историју штампе у чачанском крају и објавио је у листу „Чачански покрет“: „Неколико месеци после његовог престанка [листа „Љубић“ – прим. аут.] покренут је 1901. године „Нови Љубић“ у власништву Иве Стојшића, апотекара. Лист је био ванпартијски, врло добро уређиван и излазио је целе 1901. и у једном делу 1902. године. На њему су сарађивали већином наставници Гимназије Миша Петровић, Живко Петровић, Радомир Радојевић и Пера Велимировић. Овај последњи је живо описао у виду романа злочин у Лупњачи Васе налбантина. Овај роман је био једна врста сензације за Чачане, којима је овај злочин био у свежој успомени. Сам Васа налбантин је жудно очекивао сваки нови број „Новог Љубића“ да у њему прочита о ономе што је некада проживео“.⁸ Ово су последње изворне вести да је икада постојао лист под именом „Нови Љубић“ за који се цео један век мислило да је изгубљен. Основни путокази за сва истраживања везана за овај непознати часопис се налазе у значајном издању Градске библиотеке у Чачку – „Чачанско штампарство и издаваштво : библиографија 1833–1941“.⁹

⁵ „Љубић“ (Чачак). - Бр. 1 (2. фебруар 1899), стр. 1.

⁶ Исто.

⁷ Марија Орбовић, *Чачанско штампарство и издаваштво : библиографија 1833-1941*, Градска библиотека, Чачак, 1998, стр. 74.

⁸ Властимир Матић, *Развићак штампе у Чачку*, У "Чачански покрет". - Год. 1, бр. 23 (17. септембар 1933), стр. 3.

⁹ Марија Орбовић, *наведено дело*.

Часопис пронађен у фонду Народне библиотеке Србије несумњиво показује да су вести везане за „Нови Љубић“ више од легенде. Већ први поглед на насловну страну говори да се ради о непознатом примерку листа „Нови Љубић“, број 26, година I, објављеном у Чачку, у недељу, 2. априла 1900. године. На крају последње (четврте) стране стоји да је власник листа Иван Стојшић, апотекар, одговорни уредник Живко Петровић, професор чачанске Гимназије, и да је лист штампан у штампарији Стевана Матића, што потврђује горе наведену вест Властимира Матића. Може се рећи да је извесну забуну створила сачувана *Рачунска књига шшамџарије Сшевана Матића* која се чува у Народном музеју у Чачку.¹⁰ О листу под називом „Нови Љубић“ у Рачунској књизи нема никаквих података. Наведено је само штампање „Љубића“ од новембра 1899. до краја јула 1900, с тим да је нумерација поново почела од броја 1 у јануару 1900. године. У том Матићевом пословном деловоднику пише да су у априлу 1900. године изашли бројеви 26-32, а сачувани примерак из Народне библиотеке Србије то и потврђује. Међутим, као што је речено, у Рачунској књизи није назначена промена назива часописа. Може се закључити да је „Љубић“ почетком 1900. године престао да излази, а „Нови Љубић“ наставио нумерацију бројева.

У пронађеном примерку листа „Нови Љубић“ налази се мање уочљив, али интересантан детаљ који нуди одговор на ову загонетку. У књижевном подлисту на страни 2, штампана је приповетка из градског живота у наставцима под насловом „Последњи опроштај“. Испод наслова приповетке стоји и број наставка (15) који може да помогне у реконструкцији почетка излажења „Новог Љубића“. Пошто се зна да је лист излазио два пута недељно, ако се крене од претпоставке да је први наставак био у првом броју, то би значило да је први број „Новог Љубића“ био број 12 по старој нумерацији, објављен 12. фебруара 1900. године. Међутим, ова хронологија је сасвим условна, јер је један сачувани број недовољан да се извуку коначни закључци. Ипак, подаци из Рачунске књиге Матићеве штампарије подржавају ову претпоставку. У њему пише да је у фебруару 1900. године изашло 7 бројева (10-16), међу којима је и поменути број 12. Треба истаћи да фебруар 1900. године није био преступан и да је имао 4 седмице, тј. четири четвртка и четири недеље. Дакле, уместо осам, у том месецу је изашло седам бројева. Од 1. до 12. фебруара, уместо четири изашло је три броја, и у тих десет дана треба тражити престанак постојања „Љубића“, долазак нових људи за власника и одговорног уредника, и почетак излажења „Новог Љубића“. У издању Међуопштинског историјског архива у Чачку „Црно на бело : листови, часописи, књиге“ из 1965. године помиње се једна признаница

¹⁰ НМЧ, И-1776, Рачунска књига Стевана Матића, први део (1899–1910).

фирме „Фердинанд Крен и син“ о уплаћеној претплати коју је потписао, за власника „Новог Љубића“, Стеван Матић.¹¹ Будући да се зна да је власник „Љубића“ био Игњат Радуловић, а „Новог Љубића“ Иван Стојшић, може се претпоставити да је у том својеврсном интеррегнуму, времену преокрета, Стеван Матић преузео обавезу издавања листа на себе до доласка новог власника. Игњат Радуловић је био трговац који се бавио шпекулантским пословима; трговачка радња му је, коју годину касније, пала под стечај, те је био принуђен да се одсели за Београд. Радуловић је, по свему судећи, престао да буде власник листа из разлога финансијске природе.

Последњи бројеви „Новог Љубића“ су, на основу података из Рачунске књиге штампарије Стевана Матића, бројеви 45 и 46, објављени у јулу 1900. године. Из свега раније наведеног може се закључити да је Властимир Матић у свом сећању погрешно годину када је овај часопис почео да излази, али није могуће знати да ли је погрешно и у вези престанка излажења. Он јасно тврди да је часопис излазио више од годину дана, што се коси са подацима из Матићеве рачунске књиге. Ипак, Рачунска књига је за сада примарни извор према коме се мора оријентисати.

Неколико елемената упућује на закључак да се ради о новом листу који нема континуитет са својим претходником, условно речено „старим“ „Љубићем“. Поред наслова промењен је и поднаслов, који гласи „лист за поуку, привреду и забаву“. Са техничке стране лист је такође доживео одређене измене. Формат листа је 26,5 x 37 cm, а упечатљив је прелаз на двобојну штампу, па се, поред основне црне боје, почиње користити и црвена за назив часописа, број, годиште, датум, место, темпо излажења, као и за међустубачне линије и уоквиравање блокова текста (могуће је да је боја употребљена само за овај број поводом празника Цвети). Глава листа је задржала све основне елементе као и „Љубић“, осим што је избачена цена огласа, а истакнуто је да су „огласи по погодби“. Фонт назива часописа је промењен из серифног у безсерифни (гротеск), цена је остала непромењена – претплата на годину 10 дин. а на пола године 5 дин., број и година су задржали своје место у горњем левом, односно горњем десном углу, излажење је настављено четвртком и недељом. Текст је сложен и преломљен у три ступца као и код „Љубића“, а задржано је ћирилично серифно писмо. Величина карактера је гармонд (10 тачака) и цидеро (12 тачака).

¹¹ Група аутора, *Црно на бело : листови, часописи, књиге*, Међуопштински историјски архив, Чачак, 1965, стр. 12.

О чему пише „Нови Љубић“

Уводни чланак у 26. броју „Новог Љубића“ под називом „Српске Цвети“ посвећен је овом значајном датуму, борби против Османског царства у Другом српском устанку и истицању заслуга Милоша Обреновића у стварању српске државности. Може се наслутити да је овај чланак национално, али и политички мотивисан, нарочито када се у историјском контексту сагледа однос династије Обреновић према питању слободе штампе у Србији. Покушај убиства краља Милана Обреновића 1899. године (познатији као Ивањдански атентат) режим је искористио за обрачун са опозиционом Радикалном странком, када је велики број њених првака ухапшен и осуђен на дугогодишњу робију, а радикалске новине биле принуђене да се приклоне монарху, суоче са гашењем или забраном излагања. То је у толикој мери уздрмало Радикалну странку да је морала чинити уступке и мирити се са владајућом династијом. Будући да је Чачак био радикалско упориште, а Стеван Матић, власник штампарије, човек који је уређивао „Таково“, гласило радикала округа рудничког (које је раније оштро нападао власт), може се претпоставити да је уредништво листа на овај начин хтело да спречи политички притисак, на тада једини независни лист у чачанском и рудничком крају. Ипак, тежиште уређивачке концепције, како „старог“ тако и „Новог Љубића“, никада није било на политици, већ на актуелним вестима и практичним и занимљивим садржајима.

Поред овог чланка, у 26. броју је на другој страни објављен и фељтон под називом „Сунчање“, потписан само иницијалом (З.). Посвећен је значају осунчавања просторија, одеће и намештаја, као ефикасном методу дезинфекције и спречавања ширења заразе у народу. Књижевни подлистак „Последњи опроштај“ (поменута приповетка из градског живота у наставцима), говори о подмуклом убиству Ивана Дамњановића, које је организовао газда Манојло уз помоћ два саучесника – Ђате и Црногорца. Пошто је Ђата откривен, газда Манојло је, да би се ослободио опасног сведока, организовао и његово убиство које је извршио Црногорац. Прича је тако вешто написана да се стиче утисак да је инспирисана стварним догађајима. Вероватно је ову приповетку написао професор чачанске гимназије Пера Велимировић, као и роман у наставцима о злочину Васе налбантина, који наводи Властимир Матић.

На трећој страни следе правила о вршењу члана 7. Закона о потпомагању земљорадничких задруга од 26. јануара 1900. године, која су потписали министри финансија и привреде Краљевине Србије. Суштина закона је да се држава обавезала да ће обезбедити одређена средства (2.000.000 динара) која би представљала стратешку државну инвестицију у сектор пољопривреде. Тај новац је требало да буде сакупљен из буџета Министарства

народне привреде и прихода Српске државне лутрије и предат без интереса на коришћење Земаљском савезу земљорадничких задруга. Савез би та средства даље пласирао сеоским задругама у виду кредита са 3–5% интереса годишње. Ова правила прописују како Савез може да управља добијеним средствима и начине контроле законитости рада Савеза.

На истој страни следе „Домаће вести“: Коло јахача „Кнез Михаило“ за округ руднички исте вечери (2. април 1900) приређује забаву са игранком у просторијама Кренове гостионице „Љубић“, а 31. марта исте године, у 11 часова пре подне, управа Жичке епархије приредила је у чачанској цркви парастос покојном архимандриту Нићифору Дучићу. Парастосу су присуствовали окружни начелник, директор Гимназије, председник првостепеног и општинског суда. Истиче се у коментару да помену није присуствовао нико од грађанства што је, како пише, „заиста, за осуду“.

На четвртој, последњој страни, објављен је текст под насловом „Љубав према учитељу“, са освртом на чланак из новосадског листа „Школски одјек“ о прерано преминулом професору Милану Стојшићу, синовцу тадашњег власника листа, апотекара Ивана Стојшића. Покојни професор је био „[...] љубимац својих ученика, како ретко који од професора може бити“. Три стотине ученика су из захвалности наручили његову слику код сомборског сликара Стојановића „[...] како би је имали ради подсећања на свог омиљеног професора“. Следи кратко обавештење Српског Пољопривредног Друштва да се, по одобрењу министра народне привреде, од 11. марта 1900. године бесплатно даје ланено семе свим заинтересованим пољопривредницима, као и чланак насловљен „Човечји језик у разним болестима“. У чланку се описују промене које настају на овом органу у случају појаве разних болести као што су тифус, шарлах, велики кашаљ, запаљење плућа, туберкулоза, дијабетес и Едисонова болест [исправан назив је Адисонова болест – прим. аут.]. Чланак је непотписан, али је веома стручно написан, те се може претпоставити да је аутор неко од тадашњих малобројних чачанских лекара: Венцеслав Стејскал, срески лекар, или Јарослав Кужељ, окружни лекар. Међутим, с обзиром да белешка из „Просветног прегледа“ већ помиње да је Кужељ писао за „Нови Љубић“, ауторство му се може приписати са приличном сигурношћу.

Овај број листа „Нови Љубић“ на крају доноси текст управника чачанске основне школе Н. [Нинка] С. Цветојевића у коме изражава захвалност Нинку Ђурђевићу (тадашњем жандармеријском капетану, команданту жандармеријског одреда рудничког краја), јер је поклатио школи „[...] 14 комада књига VII и VIII кола Српске Књижевне задруге, да се раздаду приликом овогодишњих испита одличним ученицима и ученицама“. Истом приликом изражава захвалност и госпођи Јули[ји] Ср. Пашић (кћер Ђорђа Булића, председника суда у пензији, и жена професора Сретена Пашића који је у то време био окружни школски надзорник) која је обула де-

сет најсиромашнијих ђака чачанске основне школе. У наставку следи кратак оглас адвоката из Ужица, Страхина Ђ. Поповића, који нуди за издавање своју механу са околним имањем на путу Ариље–Ивањица у месту Дивљаци. Пажњу привлачи уоквирени оглас који се налази на самом крају овог броја у коме власник листа, Иван Стојшић, нуди под закуп своју гостионицу и пекарницу у Врњачкој Бањи око које се неколико година касније судио. Тај предмет је сачуван у Архиви Министарства унутрашњих дела Краљевине Србије, а данас се налази у згради Архива Србије и Црне Горе на Топчидеру у Београду.

„Нови Љубић“ је, судећи по за сада једином сачуваном броју 26, технички, уређивачки и садржајно напреднији лист од првог броја „Љубића“ из фебруара 1899. године. За данашње истраживаче значајан је сваки податак из прошлости, а оба листа их пружају у мери у којој су то ондашње прилике и пионирски кораци у штампарству и уређивању новина допуштале.

Интересантан је још један детаљ везан за овај сачувани примерак „Новог Љубића“. Наиме, на првој страни, у горњем левом углу види се сигнатура Народне библиотеке Србије 5046/п, а поред ње, изгледео текст дописан графитном оловком – *Епископ Жички Сава*. Може се претпоставити да је овај примерак некада припадао епископу Сави Дечанцу који је посвећен 1889. године, а смрт дочекао у Чачку, тадашњем седишту Жичке епархије, 17. маја 1913. године. Сава Дечанац био је познат као писац и просвећен човек, тако да овај примерак вероватно потиче из његове личне библиотеке. На жалост, не можемо реконструисати даље путовање ове свеске кроз време, осим што знамо да је Народна библиотека Србије до „Новог Љубића“ дошла куповином 2001. године.

DISCOVERY OF „NOVI LJUBIC“ („NEW LJUBICH“)

Summary

The stock of the national library of serbia includes one copy of the journal „Novi Ljubich“ printed in chachac in 1900. This paper is presentation of this journal together with an effort to reconstruct its destiny in the context of the conception of chachac printing business. There are also mentioned persons who on the pages of this journal have left footprints about themselves in the past and in culture of chachac.

Mirko Drmanac

У Г А О

50461/9 - *Српска Народна Служба*

ПРИМЕРАК

БРОЈ 26

ЧАЧАК, НЕДЕЉА 2 АПРИЛА 1900 ГОД

ГОД. I

Н О В И Љ У Б И Ћ

ЛИСТ ЗА ПОУКУ, ПРИВРЕДУ И ЗАБАВУ

За годину дана стаје 10 дин.
За пола године . . . 5 дин.

ИЗЛАЗИ:
ЧЕТВРТОМ И НЕДЕЉОМ

Прегледа се може власник листа, а рукопис уредништву. Рукопис се не враћају.
ОГЛАСИ ПО ПОГОДБИ.

СРПСКЕ ЦВЕТИ

У нашој новијој народној поезији Цвети су забележене као светао и значајан дан, као знаменити народног ослобођења, као камен темељац нашој данашњој држави. Краљевини Србији и радости народни празник, те с тога прослављајући данас осамдесет петогодишњи дан овог народног празника, лека нам је допуштено да проговоримо неколико речи и да подсетимо наше читатеље на све оно што је допринело да се данашња у опште хришћански празник празнује у нас „Српске Цвети“.

Још од досељена нашег народа на Балканско полуострво по самом географском положају, који је заузео, он је био изложен нападајима појединих дивљих азијских племена, а нарочито пред крај владе Немањина, нападајима Османлија и својим грудима отпоре да бедеме и одбиоа дуго времена наду бујину, која је претила да поплави и народе западне Европе. Стварајући овако бедеме иза којих су се западни народи могли годинама мирно да развијају и да се данас поносе својом културом и одбијајући посредено бујину поштине, морао је у неравној борби с једне стране, и немана у последње доба старе наше државе довољно моралне снаге у самој себи, с друге стране, да поднесе и да постане робом свога јачег непријатеља. Четири стотине година мучног робовања била је тежка последица неравно и неразумно вођене борбе са својим непријатељем; четири стотине година требало је да Србин смедне поносити да дигне своју главу и да се очу у очу погледа са њим; четири стотине година требало је да се у српском народу

роди човек, који ће га срећно повести у бој против утисака; четири стотине година требало је, па да у нашем народном животу сване светао и значајан дан — *Српске Цвети*.

Прослављајући данас овај дан као наш први народни празник, не можемо а да се не сетимо оног знатног историјског догађаја који данас са миљем помишле и разрађано прославља све слободно Српство; да се не сетимо оне познате одлуке наших виших прадедова, предвођених својим витенишким војводом, која је донесена под Таковекиим Грмом

дане.
Тај знатан историјски догађај јесте састанак и саветовање наших храбрих прадедова са својим витенишким војводом код малене Таковске Цркве и Таковог Грма — упаљена луча наше државне самосталности, а одлука: *слобода или смрт*, исказана под Таковекиим Грмом речима самога војводе, Милоша Великог: „*Ево мене, сто и ас, рат Турцима!*“.

Руковођен овако одлуком свога народа, која је била неминовна последица неуспехних насиља и недела, које заклетим непријатељем нашег народа устројучи по пропаст првог устанка подиже војвода Милош свој храбри а угнетени народ против тог заклетог непријатеља, Турчина, и отпоче крвну борбу, у којој нам наши прадедови кроз својом и беспримерним самопрегревањем снага војводе слободу откупише.

Ова значајна одлука наших прадедова са својим срећним последицама дубоко је урезана у срца наша, слављеника овог данашњег народног празника, а остала дубоко урезана и у срца до-

нашких наших нараштаја. Она нам је донела нашу данашњу, слободну државу, самосталну цркву, књижевност, па нашом народном језику *„данама нам је сав овај живот са свима правима и слобода, којим данас живимо ми, њихови потоци“*. Такођеки Грм и Таковска црква спомину се и споминиће се дуго као сведоци оне значајне одлуке биће и подсетници оног свечаног тренутка, кад су наши прадедови давали синове војводи свечану заклетву да ће пролети и послељу кат крвај сваје за ослобођење своје и овог народа.

Други устанак напег народа да Србин уме да брани и чува своју народност и своју веру, да је достојан да живи својим самосталним животом. Српско самопрегревање и мушка одважност у овоме ратному биће крунамањим успехом, Љубић, Обреновац, Пожаревац, Краљево и Дубље је су речити сведоци витенке борбе српске против силних и обеших Турака и споминиће се увек са поносом уз име витенког војводе Милоша Великог и Његових храбрих сурдинака: Рајића, Добале, Дринчића, Пантрџица и др.

Срећни ратни успеси нашег народа на овим поменути местима и тешике околности, у којима се тада налажале Турска Царевина, учинише да сами Турци у кратком времену понузе Србија мир и да преговори о томе настану. Од тог доба поврати изодан рад Милоша Великог на апломатског пољу и државном уређењу Србије. И на овим пољима као и на бојном, обдарио неликом бистрилом свога ума, умео се пак и све увидети да што наше народу користити. Сетимо се само Његовог трудног, брљављиво и енергичног рада на стварању

K 311/2001